

Henkey Gyula (Kecskemét):
A magyarság kontinuitása
magyarországi népeiségek
antropológiai vizsgálata alapján⁴⁷

Az antropológiának általam követett ága, az etnikai embertan, a történeti embertannal együtt, embertani jellegek alapján igyekszik következtetéseket levonni egy-egy nép származására nézve. Azaz nem más, mint az embertani vizsgálatok adatai alapján írott történelem, tehát a régészettel, néprajzzal, nyelvészettel együtt a történelem egyik kiegészítő része is. Ugyanis Földünk egyes tájain kialakult egy-egy jellegegyüttes, amelyet rassznak vagy típusnak nevezünk. Véleményem szerint azonban egyes népek származására nézve az antropológia biztosabb adatokat tud nyújtani, mint a többi társtudomány, mert míg hiteles adataink vannak arra nézve, hogy egyes népek felcserélték nyelvüket, hagyományukat, kultúrájukat, az embertani jellegek a genetika szabályai szerint öröklődnek, így a feltárt temetők koponyái és a mai népeiségek jellegei is hiteles adatokat szolgáltatnak a származásra, valamint az esetleges keveredés irányára nézve.

Az általam eddig vizsgált 22.618 magyar, 218 szlovák, 308 bunyevác, 165 sokác és 430 német adatainak összesített eredményei, figyelembe véve a más antropológusok által 1945 után publikált 11 helység adatait is, jelentős támpontot nyújthatnak a Kárpát-medencei népeiségek, ezen belül súlypontilag a magyarság kontinuitására nézve, összevetve az embertani adatokat a 17–18. századi demográfiai, népesedéstörténeti, helytörténeti és újratelepülési adatokkal is.

Mielőtt a mai népeiségek adatainak értékelését elkezdeném, vázolniom kell a honfoglaló magyarokra és a nekik a Kárpát-medencében meghódolt népekre, népcsoportokra jellemző embertípusokat. A honfoglaló magyarok főbb embertípusainak és típuscsoportjainak arányát Lipták Pál 1958. évi összefoglalója alapján adom meg. A törökös magyarokhoz kapcsolódó turanid (24,0%), pamíri (kb. 20,0%), elő-ázsiai (kb. 2-3%) típusok együtt kb. 46-47%-ban voltak kimutathatók, míg a finnugor népeknél gyakori uráli (12,5%) és a kelet-balti (4,2%), együtt 16,7%-ban volt észlelhető, a lapponoid típus túlsúly pedig egy koponyánál sem volt említve. A magas termetű, hosszú fejű, keskeny arcú europid jellegegyüttes előfordulása 16,7%, amelynek jelentős része közel áll a Csebokszarov által atlanto-pontusinak nevezett keleti mediterrán változathoz. Lipták azt is említi, hogy 14,1%-ban kimutatott gracilis, hosszú fejű, keskeny arcú csoport koponyáinak egy részén a pontuszi típusnak – azaz a mediterránok egyik keleti ágának – jellegei mutathatók ki. Bár a keleti mediterránok nagy számban észlelhetők a rokon népek közül a türkménekénél, azerbajdzsánoknál, baskíroknál, kazáriai tatároknál, de mert arányuk jelentős a mordvinoknál is, a keleti mediterránokat sem a török, sem a finnugor réteghez nem sorolom, annak ellenére, hogy Csebokszarov a mordvinok atlanto-pontusinak nevezett típusát a közép-ázsiai eredetű szarmaták beolvadására vezeti vissza. Az 1955. és 1958. évi Lipták-összefoglalók tipológiai rendszerével megegyező álláspont jellemző Nemeskéri János és Gáspárdy Géza 1954. évi összefoglaló jellegű tanulmányára, és ezt a felfogást képviselte Bartucz Lajos is az 1950-es

⁴⁷ *Első Magyar Őstörténeti Találkozó (Benidorm, 1986.) Előadásai és Iratai. Acta Historica Hungarica Turiciensia I. évfolyam I. szám. Zürich, 1991. pp. 55–62. ISBN 963 02 8926 1*
<http://mek.oszk.hu/06300/06366/06366.pdf>.

évektől haláláig, amely a korábbi Bartucz-állásponttól elsősorban azzal tér el, hogy a pamíri típust nem a turanid típus alaptípusának, hanem önálló típusnak tekinti. Számomra Lipták 1962 előtti munkái és szóbeli közlései annyira meggyőzők voltak, hogy ma is az 1953 és 1961 közötti Bartucz–Lipták–Nemeskéri felfogást követem, annak ellenére, hogy 1962-től Lipták részben megváltoztatta korábbi tipológiai rendszerét, és újabban csak a turanid típusnak erősen mongoloid jellegű változatát sorolja a turanidok közé, amely az általam vizsgáltak között csak 1/2%-ban mutatható ki, míg e típusnak túlnyomóan europid jellegű változatait (az általam vizsgáltak 27,2%-át) cromagnoid-C-nek jelöli. A Lipták-tankönyvben utalás van arra, hogy ezen új típus komplexumába azokat a cromagnoid formákat sorolja, amelyek a cromagnoid-A típus rövid fejűvé válása következtében jöttek létre egymástól függetlenül, így a Dánia őskorában fellelhető „Borreby” típust és a Szibéria bronzkorában előforduló „Andronovo” típust. Megítélésem szerint a Borreby típusnak magyar szempontból csak elméleti jelentősége van, ugyanis nem tudok arról, hogy magyarokon vagy magyar koponyákon e típust valaki meghatározta volna, viszont a turanid típus az andronovói típusból alakult ki mongoloid keveredéssel (Lipták, Acta Orient), tehát a turanid típusnak alaptípusa. Ginzburg szerint az andronovói típusnak turaniddá való átalakulása az időszámításunk utáni első évezredben ment végbe, de gyenge mongoloid keveredés már az i. e. I. évezred közepétől kezdve a szakáknál (szkítáknál) és a korai uszunoknál kimutatható (Homo 1966). Ismagulov szerint Kazahsztán területén a turanid típus túlnyomóan europid formái túlsúlyban voltak a XII. századig, és a mongoloid jellegek túlsúlya csak a 12–18. század folyamán alakult ki (Naszelenyie Kazahsztana ot epochi bronzü do szovremennoszty 1970). Tekintettel arra, hogy a honfoglaló magyarok, valamint a Magyarországra költöző szkíták, szarmaták, besenyők, kunok és jászok elődei is mind eljöttek Közép-Ázsiából a 12. század vége előtt, a magyar turanidokra nem lehet jellemző a Kirgizisztánban és Kazahsztán keleti részében is csak a mongol korban, a 12. század után kialakult erősen mongoloid jellegű változat.

A honfoglalók által itt talált típusok közül a gracilis mediterrán a csiszolt kőkorból még többségben volt, az alpi nagyrészt a bronzkorban és a kelták beköltözésével került hazánkba, a dinári elsősorban az illírekkel hozható kapcsolatba. Bár az ősi germánoknál az északi és a cromagnoid (utóbbi Liptáknál 1962 óta cromagnoid-A), az ősi szlávoknál a kelet-balti, az északi és a cromagnoid típus volt a gyakori, de a hazánkba betelepült germánok és szlávok jelentős mértékben keveredtek az itt talált kő-, réz-, bronz- és vaskori népek maradványaival, valamint keletről érkezett sztyeppe-i állattenyésztő népekkel. A keleti sztyeppékről érkező szkíták, szarmaták, avarok, onogur-bolgárok, kuturgur-bolgárok és a 8. században az onogur bolgárokkal beköltözött finnugor réteg főleg turanid, pamíri, keleti mediterrán, elő-ázsiai, mongoloid és kelet-balti típust hoztak hazánk területére. A honfoglaló magyarokhoz az említettek közül a szarmaták (főleg az alánok és a jazigok, kisebb mértékben a roxolánok) álltak a legközelebb, azzal az eltéréssel, hogy a finnugorokra jellemző típusok hiányoztak közöttük, viszont gyakoribb volt az elő-ázsiai és a dinári típus. Mongoloid elemeket tartósan csak az avarok hoztak hazánk területére. A besenyők, kunok és jászok tovább gyarapították a honfoglalók közép-ázsiai jellegét, a jászok ezen felül magukkal hoztak egy keleti dinaroid formát is, amely az oszétéknél és egyes ősi észak-kaukázusi népeknél is észlelhető. Az Árpád-korban, valamint a 18. században jelentős számban érkeztek a Kárpát-medencébe németek, de mert az általam vizsgált helységeinkben a magyarok között a német eredetű családnevek a 0,1%-ot sem érik el, a német keveredésnek nem is lehetett említésre méltó szerepe a népesség kialakulásában, a szlovákok, bunyevácok és sokácok pedig részben a magyarok őseivel azonos vagy azokkal rokon elemekből alakultak ki, így a velük való összeházasodás nem eredményezett jelentősebb tipológiai változást.

Az általam eddig vizsgált magyarokra 22.618 személy adatai alapján elsősorban a nagyközepes termet jellemző. Legmagasabb a termet a dunántúli őslakos népességeknél, a

jászsági őslakosoknál és a palóc centrumbelieknél, legalacsonyabb a Duna–Tisza-közi bevándoroltaknál. A jászsági őslakos férfiak átlaga a magas, a Duna–Tisza-közi telepés és a nagykunsági őslakos nők átlaga pedig a közepes termetkategóriába esik. A magyaroknál a fejjelző eléggé egységes, minden csoportra a rövid és túlrövid fejjelző a jellemző. A legnagyobb mértékben rövid a palócok és a Duna menti őslakosok, legkisebb mértékben rövid a kiskunsági őslakos férfiak fejjelzője. Az orrhát profilja és a szemszín a legkevésbé egységes jellegek közé tartozik. Az orrprofil megoszlásánál a férfiaknál a sorrend egyenes, konvex (domború), konkáv (homorú), nőknél általában egyenes, konkáv, konvex, csak a kiskunsági és a Tisza-menti őslakos nőknél áll a konvex orrhát a második helyen. Őslakos népességeknél a konvex, bevándoroltaknál a konkáv orrhát előfordulása fokozódik, jászsági őslakos férfiaknál a konvex forma megközelíti, a dunántúli őslakos férfiaknál meg is haladja az egyenes gyakoriságát. Szemszínénél az előfordulás sorrendje barna, kevert, világos, csak az egyéb palóc férfiaknál van a világos szemszín a második helyen. Az őslakos népességek többségénél, elsősorban a nagykunságiaknál, a kiskunságiaknál, a Duna mentieknél és az őrségiaknál emelkedik a barna, az egyéb palócoknál pedig a világos szemszín aránya. A hajszín a legegységesebb jellegek közé tartozik, a barna-fekete „P–Y” hajszínárnyalatok előfordulása minden csoportnál férfiaknál 94%, nőknél 94% felett van.

A vizsgált szlovákok, bunyevácok és sokácok, de kisebb mértékben a németek is aránylag közel állnak a magyarokhoz. A szlovákok és a sokácok termete alig tér el a magyar átlagtól, a bunyevácok magasabbak, a hajósi németek pedig alacsonyabbak. A fejjelző minden vizsgált nemzetiségnél rövid és túlrövid, legkisebb mértékben a németeknél. A konvex orrhát előfordulása lényegesen fokozódik a sokácoknál és a bunyevácoknál, kisebb mértékben a németeknél, a konkáv forma aránya a szlovákoknál emelkedik a magyar átlaghoz képest. A bunyevácoknál a barna szemszín gyakorisága hasonló, mint a nagy- és kiskunsági magyaroknál, a kevert szemszín aránya a sokácoknál, a világos szemszín elsősorban a németeknél, kisebb mértékben a szlovákoknál fokozódik. A barna-fekete hajszín előfordulása sokác férfiaknál és bunyevác nőknél kissé fokozódik, a németeknél és a szlovákoknál kissé csökken a magyarokhoz képest.

A magyaroknál a leggyakoribb típusok a turanid (27,7%), a pamíri (9,3%), az elő-ázsiai (6,7%), a kelet-balti (5,2%) és a dinári (5,2%), a meghatározatlanok aránya pedig 34,5%. A magyarság török rétegével kapcsolatba hozható turanid, pamíri és elő-ázsiai típusok együttes előfordulása 43,7%, a lapponoid, az uráli, valamint a kelet-balti típusnak finnugor jellegű formái együtt 4,7%-ban mutathatók ki, tehát a törökös jellegegyüttesek túlsúlya a finnugor formákhoz képest kilencszeres, de úgy, hogy a vogulokra és osztjákokra jellemző uráli típus előfordulása csak 0,1%. Az ősi szlávoknál gyakori jellegegyüttesek aránya 3,1%, az ősi germán formáké pedig 0,5%. (Az utóbbi százalékot úgy kaptam, hogy a kelet-balti típust 50-50%-ban finnugor és szláv jellegű formáknak, az északi és a cromagnoid típust pedig szintén fele-fele arányban számítottam szlávoknak, illetve germánoknak.) A szláv jellegű formák 3,1%-os gyakorisága merőben ellentétes egyes korábbi történeti és régészeti feltevésekkel, de pl. összhangban van Tretyakov professzor álláspontjával, aki szerint a honfoglalás korában szlávoknak tartott népek vagy nem voltak szlávok, vagy nem voltak tiszta szlávok. Nem látszik igazoltnak az a feltevés, hogy a törökös réteg csak a vezetők között volt jelentős, ugyanis a folyamatos lakosságú jobbágy és kurtanemes népességeknél hasonló arányú a törökös túlsúly, de Lipták történeti embertani munkáiból is megállapítható, hogy az ugor réteghez kapcsolódó uráli típus a honfoglalók vezető rétegében is eléggé jelentős volt. A turanid típus aránya őslakos népességeknél általában, de különösen Kalocsa környékén, a kiskunságiaknál, a középső Tisza mentieknél, a palóc centrumbelieknél, a Vas megyeiekénél és a nagykunságiaknál emelkedik, a pamírié a palócoknál és a Vas megyeiekénél, az elő-ázsiaié a Duna-Tisza közti őslakosoknál, a meghatározatlanoké a telepés községekben növekszik az átlagoshoz képest. Azon újra települt községekben, amelyekben a szlovák

eredetű családnevek előfordulása a Palócföldön a 20%-ot, az Alföldön a 10%-ot meghaladja, közel egyenlő arányban emelkedik a kelet-balti típus finnugor és szláv jellegű formáinak gyakorisága. A dinári típus előfordulása a jászági őslakosoknál, valamint a Duna–Tisza-köze délnyugati részében növekszik, utóbbi vidéken elsősorban dalmát eredetű nevek jelentősebb előfordulása esetén. A keleti mediterránok aránya a kiskunsági és a Tisza-menti őslakos népességeknél emelkedik.

A lapponoid típus nagyobb gyakorisága szétszórta, egyes folyóparti településeken észlelhető. Az uráli típusnak nincsenek gyakorisági gócai, a helységek többségében nem is volt kimutatható. Őslakos népességeknél jelentősen fokozódik a törökös jellegegyüttesek túlsúlya, a Duna–Tisza-közi őslakosoknál arányuk 47,7%, a finnugor formáké 2,8%, az arány tehát 18 az 1-hez. A Dunántúlon eddig a Fejér megyei ceceieket, nádasladányiakat, a Somogy megyei kőröshegyieket, valamint a Vas megyei őriszentpéterieket, kemenesmagasiakat és ostffyasszonyfaiakat vizsgáltam. Cece eredetileg besenyő település volt, de a helyi református egyház története szerint lakosai a török megszállás második felében Komárom megyébe menekültek, s bár a törökök kiűzése után visszatértek, de egyidejűleg nyugat-dunántúli jobbágyok is települtek a községbe, akikkel az őslakos eredetűeknek tekintett köznemesek összeházasodtak. Bár Cecén is turanid és pamíri a két leggyakoribb típus, de ezek aránya a magyar átlaghoz csökken, viszont az erősen kevert meghatározatlanoké jelentősen, a dinári és az alpi típusoké pedig kis mértékben emelkedik. Nádasladányt Nagy Lajos a 60–70%-ban folyamatos lakosságú Fejér megyei községek között említi. A 18. század első harmadában a helyi református egyház anyakönyvében csak magyar eredetű családnevek fordulnak elő, viszont a katolikus anyakönyvekben három német eredetű családnév is gyakori. A Hutvágner család szájhagyománya szerint ősük a 18. század végén érkezett Bakonybélből, és az utódok folyamatosan összeházasodtak az őslakókkal. Bár az általam vizsgáltak között 12,4%-ban mutathatók ki apai és anyai ágon német eredetű családnevek, – messze a legnagyobb mértékben az eddig vizsgált magyarok között – a turanid és pamíri típus gyakorisága meghaladja a magyar átlagot, az ősi germánokra jellemző északi és cromagnoid típus előfordulása teljesen jelentéktelen (0,6-0,6%), viszont a dinári típus aránya 4%-kal, az alpi 0,4%-kal haladja meg a magyar átlagot. Az alpi típusba soroltak 80%-ánál, a dinári típusba soroltak felénél voltak kimutathatók apai vagy anyai ágon német eredetű családnevek. Nádasladányban a törökös jellegegyüttesek aránya 50,6%, a finnugor formáké 3,3%, a szláv alakoké 1,5%. Somogy megyében Kőröshegy a Borovszky-monográfia szerint a leginkább folyamatos községek közé tartozik. Az 1828. évi összeírásban szereplő 110 családnévből csak kettő a délszláv, és egy a német eredetű. Kőröshegy is azon községek közé tartozik, melyekben a turanid és a pamíri típus előfordulása igen jelentős mértékben meghaladja a magyar átlagot, a törökös típusok együttes aránya 63,1%, a finnugor formáké 2%, az ősi szláv és germán változatoké pedig 0,8%, illetve 0%, a keleti mediterránok gyakorisága 9,4%, több, mint kétszerese az országos átlagnak, a dinári típus gyakorisága 5,4%, csak 0,4%-kal haladja meg az eredeti magyar átlagot. A Borovszky-monográfia Somogy megyei kötetében kifejtett antropológiai álláspontok szerint Somogy megye északi felének, „Külső-Somognak” magyarságára a honfoglalók és a velük összeolvadt karanténok embertani jellegei egyaránt jellemzőek. Bár a nyelvileg elszlávosodott karanténok mai utódaira, a szlovénekre – mint általában a nyugat-balkáni őslakosokra – elsősorban a dinári típus jellemző, viszont e típus a kőröshegyi magyaroknál a törökös jellegegyüttesek 10%-át sem éri el, a gracilis mediterrán, az atlantomediterrán, az északi és cromagnoid nem mutatható ki, a keltáknál és a hazai svábnak nevezett németeknél gyakori alpi típus előfordulása pedig a 2,5%-os magyar átlaggal szemben csak 3,4%. Vas megyének az embertani vizsgálatok szempontjából azért van igen nagy jelentősége, mert nem volt török megszállás alatt, így az ottani magyar népességek a legnagyobb mértékben folyamatosnak tekinthetők. Őriszentpétert a többi őrségi településsel

együtt a honfoglaló magyar gyepűőrök utódai lakják. Az Őrséget a törökök nem szállták meg, említésre méltó keveredésről sem tudunk, így az őriszentpéteriek jól megőrizhették a honfoglalók embertani jellegeit. Vizsgálataim szerint az őriszentpéterei őslakosok azon magyar népségek közé tartoznak, melyeknél a legnagyobb mértékben maradtak fenn a honfoglalók törökös rétegével kapcsolatba hozható típusok (67,8%-ban), a finnugor jellegegyüttesekhez képest a túlsúly huszonötszörösnél is nagyobb, a turanid (41,2%) és a pamíri (24,3%) típus után a türkméneknél gyakori keleti mediterrán változat áll a harmadik helyen (7,4%), ezen felül még a dinári típus előfordulása említésre méltó (6,6%), és ugyancsak meghaladja a magyar átlagot. Kemenesmagasiban az 1828. évi összeírásban nem találhatók sem szláv, sem német eredetű családnevek, az általam vizsgáltak között is csak a szomszédos községekkel való összeházasodás folytán észlelhető néhány német, délszláv és szlovák eredetű családnév apai vagy anyai ágon, a turanid (34,1%), pamíri (17,1%) a leggyakoribb típusok előfordulási sorrendje, a törökös típusok együttes aránya 55,3%, a finnugor formáké 4,8%, az ősi szláv és germán jellegegyütteseké 1,5%, illetve 0,3%. Az 1828. évi összeírásban Ostffyasszonyfán csak magyar eredetű családnevek fordultak elő, az általam vizsgáltak között 4,8%-ban német, 3,2%-ban horvát eredetű nevek mutathatók ki. A leggyakoribb típusok a turanid (34,4%), a pamíri (19,4%) és a dinári (10,8%). Az apai vagy anyai ágon német nevűekhez az átlagnál lényegesen nagyobb mértékben kapcsolódik az erősen kevert, meghatározatlan jellegegyüttes. A törökös típusok együttes aránya 59,2%, a finnugor formáké 4,4%, az ősi szláv és germán jellegegyütteseké 1,1%, illetve 0,0%. A három utóbbi népség megoszlása azért látszik különösen fontosnak, mert Vas megye elkerülte a török megszállást, és a magyarság folyamatossága a vizsgált területek közül itt a legnagyobb mértékű.

Ha az eddigi dunántúli vizsgálatok eredményeit együttesen értékeljük, azt láthatjuk, hogy e népségek általában a magyar átlagnál jobban őrzik a törökös réteggel kapcsolatba hozható típusok együttes arányát, az egyetlen kivétel az újra települt Cece, a finnugor formák aránya megközelíti a magyar átlagot, viszont meglepő, hogy az ősi szláv és germán jellegegyüttesek az átlagos előfordulást sem érik el. Igazoltnak látszik Bartucz álláspontja, hogy Somogy megyében a turanidok gyakorisága meghaladja az országos átlagot, általában a dinári típus előfordulása is emelkedik, de nem olyan mértékben, mint ahogy azt Bartucz becsülte. Jól látta meg Bartucz, hogy a mediterrán jellegek aránya nyugaton jelentős, délen kisebb mértékben emelkedik, de megállapítható volt, hogy mind Vas, mind Somogy megyében a keleti mediterránok gyakorisága emelkedik, ezen belül elsősorban a türkméneknél gyakori változat, viszont a dél- és nyugat-európai eredetű gracilis és atlanto-mediterránok aránya alig éri el a magyar átlagot.

Vizsgálataim eredményei alapján az a következtetés vonható le, hogy a magyarság törökös elemeire jellemző típusok gyakorisága a falusi és mezővárosi lakosságnál a honfoglalókhöz képest alig csökkent, a vizsgált 97 helység közül a törökös típusok négyben, Kisújszálláson, Csongrádon, Őriszentpéteren és Kőröshegyen a 60%-ot is meghaladják, mind a négyben a keleti mediterránok előfordulása is jelentős, az utóbbiba soroltak közül a türkméneknél gyakori változat volt mind a négy helységben a túlnyomó. Igazoltnak látszik tehát Bartucznak az a feltevése, hogy a honfoglalás után a Kárpát-medencébe beköltöző besenyők, kunok, jászok és más rokon elemek jelentős mértékben pótolták a magyarság közép-ázsiai eredetű rétegének vérvesztéseit. Az uráli típus igen jelentős csökkenése egyrészt annak tudható be, hogy a honfoglalás után nem tudunk újabb finnugor eredetű népcsoport beköltözéséről, másrészt a honfoglalók között túlnyomóan urálinak minősített koponyák Lipták vizsgálatai szerint a karosi 3-as kivételével mind csak kevert formák.

A mai magyarok között leggyakoribb öt típus főbb jellegeit is szükségesnek látszik vázolni a jó áttekintés érdekében.

A turanid típusnak hazánkban leggyakoribb változatára, az alföldre a nagyközepes vagy magas termet, széles-igen széles, enyhén hosszú fej, rövid fejjelző, széles-igen széles, közép magas arc, széles arcjelző, egyenes orrhát, barna-fekete haj és barna vagy zöldes szemszín a jellemző. Az eléggé gyakori, erősen andronovói jellegű változat termete kifejezetten magas, a fej méretei fokozottabban nagyok, az arc pedig igen széles. A markáns pamíri típus termete nagyközepes, a fej középhosszú, enyhén széles, a fejjelző rövid, az arc enyhén széles vagy középszéles, közép magas, az arcjelző általában közepes, az orrhát egyenes vagy hajlott, a hajszín barna- fekete, a szemszín barna vagy zöldes. A lényegesen gyakoribb pamiro-turanid átmeneti formánál a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb.

Az elő-ázsiai (armenid) típus termete közepes, kisközepes, a fej méretei hasonlóak, mint a pamíri típusnál, az arc középszéles vagy enyhén széles, enyhén magas, az arcjelző közép magas vagy magas, az orr nagy, hajlott, az arc síkjából igen erősen kiálló, a haj barna-fekete, a szem barna vagy zöldes. Az elő-ázsiai típusba soroltak között hasonlóan gyakori a turaniddal kevert, átmeneti forma, melynél a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb és a termet nagyközepes.

A kelet-balti típusra a közepes-kisközepes termet, enyhén hosszúszéles fej, rövid fejjelző, széles, alacsony arc, széles arcjelző, rövid, homorú orr, világos szemszín és sötétszöke haj a jellemző, azonban a magyarországi kelet-baltiak többségénél ettől eltérően a haj gyakrabban barna, mint sötétszöke. A fenti klasszikus kelet-baltihoz közel hasonló arányban észlelhető erősen lapponoid jellegű kelet-balti formánál a termet átlagban csak kisközepes, az arc fokozottabban alacsony, az orr még rövidebb, a haj pedig szinte kizárólag barna.

A klasszikus dinári típus termete magas, fejének méretei és az arcszélesség hasonlóak, mint a pamíri és elő-ázsiai típusnál, de az arc egyben igen magas, az arcjelző pedig igen keskeny, az orr nagy, hajlott, az arc síkjából erősen kiemelkedő, a haj barna-fekete, a szem általában barna vagy zöldes, de világos szemű változat is van. A jászoknál észlelhető keleti dinaroid formánál a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb, kevésbé magas, az orrhát pedig igen erősen kiemelkedő.

Az öt leggyakoribb típus a vizsgált és tipológiailag meghatározható magyarok 83%-át teszik ki, mind az öt gyakori típusnak a fejjelzője rövid és túlrövid, s mert a magyar elő-ázsiai és dinári formák arca szélesebb és kevésbé magas, mint általában leírják más országokban az antropológusok, ezért a magyarok a fej és arc méretei, jelzői szempontjából egységesebbek a közép-európai népek átlagánál. A leíró jellegek közül a magyarok az orrhát profiljának megoszlása szempontjából a legkevésbé egységesekek, viszont a hajszín a legegységesebb jellegek közé tartozik, a magyar 24-60 év közötti férfiak és nők több mint 96%-a barna és fekete hajú.

Györffy György szerint a magyarok száma a honfoglalás előtt 500.000 lehetett, a honfoglalás után megmaradt magyarság számát 400.000-re, a XIII-ik századig a Kárpát-medencében beolvadt szlávokét, avarokét, bolgárokét és talán gepidákét együtt 200.000-re becsüli. A korábban itt élő népek közül a Dunántúlról a frank-bajor, a Kisalföldnek a Dunától északra eső részéből a morva katonai vezető és középréteg a honfoglalás következményeként elvonult, Mályusz Elemér és Fügedi Erik szerint pedig a szlávoknak a magyarságba be nem olvadt és a szlovákok ősi magjának tekinthető része a folyó völgyeket észak felé benépesítő magyar családok előtt a XII. században először a turóci medencébe vonult vissza, majd onnan továbbköltözött a lipitói medencébe és a legmagasabb hegyvidéki tájra. Györffy György szerint egyes északi folyó völgyekbe, így a Hernád és a Tárca völgyében magyarokon és kabarokon kívül besenyők is letelepedtek. Ezzel összhangban van, hogy Jan Eisner a „Slovensko v praveku” (Szlovákia az őskorban) című munkájában azt írja, hogy a XII. századtól kezdődő magyar betelepülések következtében megszűnt az ősi Szlovákia. (Eisner azt is említi, hogy a szlávok az avar korban Szlovákia területén is együtt éltek és temetkeztek

az avarokkal, a szláv emlékek ebből a korból csak egyes zugokban maradtak fenn.) A Kniezsa István által készített XV. századi térkép északon csak Trencsén megye északi felében, Árva és Liptó megyében, Szepes megye északi részében, valamint a Garam felső folyása mentén mutat ki összefüggő szláv népességet, de a szlávok között vannak már a Györffy György szerint az Árpád-kor második felében e területre beköltözött, fehérhorvátnak nevezett déllengyelek is, akik többsége beolvadt a szlovákokba, és csak az első világháború után Lengyelországhoz csatolt volt Árva és Szepes megyei csücsökben maradt meg lengyelnek. Györffy György szerint az erdélyi szlávok Háromszékben a székelyekbe, Dél-Erdélyben a románokba olvadtak be. A románok első állandó letelepedése a déli Kárpátokban a XII. századra tehető. A XV. században délen nemcsak az egész Bácska és a Bánát, hanem Szerem megye északi fele és Szlavóniának Baranyától délre eső, északkeleti része is színmagyar volt.

Bakács István szerint a török hadjáratok alkalmával elmenekült a lakosság, majd a veszély elmúltával ismét visszatért. Az erdők, a mocsaras területek és a nádasok lehetőséget nyújtottak az elrejtőzésre, a lakosság másik része északra és nyugatra, a Habsburgok kezén maradt országrészbe, valamint a törökök által megkímélt nagy alföldi mezővárosokba, pl. Debrecenbe, Kecskemétre, Nagykőrösre, Jászberénybe húzódott. Az Alföldről menekülő magyarok túlnyomó többsége észak felé, az 1881-es és 1910-es népszámlálások szerint már szlovák vagy részben szlovák lakta területre húzódott. Pl. a csépaiak Hont megye és Nógrád megye északi részébe, a nagykőrűiek szintén észak felé menekültek palócok és szlávok lakta területekre. A helytörténeti adatok szerint mind a csépai, mind a nagykőrűi őslakosok palócokkal együtt tértek vissza, de szlovákok is jöhettek velük, mert Csépan 15%, Nagykőrűben 10% a szlovák eredetű nevek aránya. A kalocsai érsek jobbágynak egy részét Nyitra megyébe menekítette át, és a törökök kiűzése után ezen jobbágyok utódait visszatelepítés céljából összeírták. Egyes általam vizsgált Duna és Tisza menti községekben, így Ordason és Ókésken is feljegyeztem a szájhagyományt, mely szerint a falu a török korban folyamatosan lakott volt, de egy-egy defterezés alkalmával az ősök állataikkal együtt a nádasba húzódtak. Pápai Béla cikke szerint Baranya és Tolna megye őslakossága nagyobb mértékben vészelt át a török időket, mint ahogy azt az akkori telepítési politika intézői állították. Ezzel összhangban van, hogy Barabás Jenő szerint egyes Mecsek vidéki német falvakban jelentős a magyar nevűek aránya, ezek őseit a betelepített németek beolvasztották. A Baja környéki Nemesnádudvaron is rátelepültek a németek a magyar őslakosságra, az 1725. évi urbáriumban szereplő nevek 20%-a magyar. Kalocsa környékén nem ritkulhatott meg túlzottan a lakosság, mert a XVIII. sz. első felében Kalocsa környékiek is részt vettek Jánoshalma és Dávod újra telepítésében. Rajtuk kívül Jánoshalmára még Baranyából és Aszód környékéről, Dávodra pedig még Palócföldről érkeztek magyar telepések. Dávodon a Kalocsa környéki származásúak a Palócföldről érkező családok leszármazottait "tótokként" emlegetik. Bakó Ferenc kutatásai szerint a török korban elpusztult Heves megyei községek újra telepítésében jelentős szerepük volt azon jobbágycsaládoknak, akik őseit a török megszállás elől a földesurak Gömör megyei birtokukra telepítették 58 át, más elnéptelenedett községek pedig a fennmaradt szomszéd községekből népesültek be, a szlovák és a német betelepülés pedig nem volt olyan arányú, mint ahogyan azt korábban levéltári adatok alapján kimutatták. Ugyanis a szlovákok jelentős része csak átmenetileg lakott a Palócföldön, ezek rövid idő után tovább vonultak az Alföld leginkább elpusztult déli része felé, míg egyes betelepülőkről Bakó levéltári adatok alapján kimutatta, hogy alkalmi munkások voltak (pl. német templomépítők), akik vállalkásuk teljesítése után elvonultak. Bakó Ferenc az *Agria* 19. kötetében megjelent tanulmányában húsz palóc község kontinuitásával foglalkozik, és azt négy község kivételével részben vagy egészben bizonyítottan veszi. Az egyes községek adatainak tárgyalása során és az összefoglalásban is leszögezi, a magyar családnevek aránya a 18. század elejére, közepére jelentősen

emelkedik, aminek okát abban látja, hogy a magyar kurtanemes családokat korábban nem írták össze, másrészt jelentős számban sorolja fel azokat a szlovák nevű átmeneti betelepülőket, akik egy idő után tovább költöztek, az őslakosnak tekinthető családok számának jelentős növekedését pedig adatokkal igazolja.

Felveti azt is, ha a kurtanemes családokat is figyelembe vennénk, a palócföldi őslakosság kontinuitása nagyobb mértékű lenne, annál is inkább, mert egyes községekben a 18. században a kurtanemesek a népesség többségét tették ki, ezen felül továbbélésük azon községekben is kimutatható, amelyek az elnéptelenedett helységek között szerepelnek. Az észak felől érkezőket általában az őslakosság is és a helyi hatóságok is „tótnak” tartották, ezért lehetséges, hogy a Gömör megyei színmagyar Balogfalváról, Feledről, Felfaluból, Iványiból, Kelemérről, Kerekgedéről, Rimaszécsről, Serkéről érkezőket Soós levéltári adatok alapján a szlovák telepések között említi. Néprajzi kutatások alapján Katona Imre is úgy látja, hogy a szlovák lakta területekre menekült magyarok utódai fokozatosan tértek vissza a Palócföldre vagy a Palócföldön keresztül ősük származási helyére, gyakran a velük összeházasodott szlovákokkal együtt. Katona a betelepültek tartott csongrádi magyarok jelentős részét is Hont megye középső részéből visszatelepülnek tartja. Ő azt is tapasztalta, hogy az őslakosok nemcsak a szlovák származásúakat, hanem az északról érkező magyarokat, valamint a Szlavóniából betelepülőket is Tótnak nevezték el, és ez a ragadványnév idővel családnévvé vált. A Mátraalja palóc őslakossága is "tót"-ként emlegeti mindazon palócföldi községek egész lakosságát (pl. a pétervásáriak a bükkszékieket, terpesieket, szajlaiakat), melyekbe a 18. században szlovák telepések is érkeztek. Ugyanezt a bükkszékiek, terpesiek, szajlaiak is említették, de megjegyezték, sem szüleik, sem nagyszüleik nem beszéltek szlovácul, és volt olyan is, aki mind a négy magyar nevű őst is felsorolta. Az egyházi hatóságok részéről is megnyilvánult az őslakosok előítéletével megegyező állásfoglalás. Bakó említi az *Agria* 19. kötetében, hogy „bár 1771-ben Bükkszéken a magyar és az idegen nevű családok aránya 24 a 3-hoz, az 1746. évi *canonica visitatio* szerint a községben mégis több a tót, mint a magyar, de négy kivételével a tótok is mind beszélnek magyarul”. Bakó valószínűnek tartja, hogy valamelyik északi megye - talán Gömör - kétnyelvű telepeseit minősítette az egyházi hatóság szlováknak. A palócföldi, továbbá a Palócfölddel északon közvetlenül érintkező Hont, Nógrád és Gömör megyei szlovák lakta területek településtörténetének további kutatása igen jelentős lehet a magyarság kontinuitása szempontjából, mert az eddigi adatok arra utalnak, hogy az Alföld jelentős része a vidékek felől települt újjá vagy töltődött fel. Bárány János szerint a Kalocsa környéki Miske és Géderlak Pest megye északi részéből települt újjá, de mert vizsgálataim szerint az alföldi őslakoságnál gyakori elő-ázsiai típus mindkét községben jelentős számban észlelhető, viszont mind a palócok, mind a szlovákok között csak igen kis számban mutatható ki, bizonyosnak látszik, hogy a két község újratelepítésében alföldi származású magyaroknak is szerepük volt. Levéltári adatok alapján is igazolható, hogy Gömör megyének 1910-ben túlnyomó többségben szlovák anyanyelvű, északi részében 1662-ben igen jelentős számban éltek magyarok, ami megállapítható a csetneki uradalom részére szolgáltatásokat teljesítő jobbágyok nevei alapján, annak ellenére, hogy a jobbágyok között a Habsburgok kezén maradt országrészbe igen jelentős számban menekülő köz- és középnemesek nem is szerepelhetnek.

Az újratelepítések során erősen hátrányos helyzetben voltak a Bécs által rebellisnek tartott magyarok, ezek közül is elsősorban a protestánsok, és ezt a megkülönböztető bánásmódot nemcsak a kamara és az új osztrák földbirtokosok, hanem a magyar katolikus főpapok és a Habsburgoknál érdemeket szerezni akaró főurak is követték. Még a volt kuruc fővezér, Károlyi Sándor is telepített katolikus németeket az Alföld északkeleti részébe, amely nem volt tartós török megszállás alatt, és ahol a magyar őslakosság szinte teljes egészében fennmaradt. A földesurak jelentős része azonban nemcsak a katolikusok

számarányának növelésével kívánt Bécsben érdemeket szerezni, hanem el is űzte lakóhelyükről a vallásukhoz ragaszkodó református magyar jobbágyait. A Kalocsa menti Foktőről Batthyány József érsek kiűzte azokat a református jobbágyokat, akik tiltakozni mertek az erőszakos katolizálás ellen, és csak azok maradhattak meg lakóhelyükön, akik áttértek a katolikus vallásra. A Nyitra környéki Komjátról és Ürményből is elűzték a református magyarokat, de mindkét községben a katolikusok is magyarok voltak, de ezek idővel elszlovákosodtak. A Heves megyei református lakosság rekatolizációja során az egri püspök Kisköre és Sarud népét űzte el. A bécsi abszolutizmus Szolnok megyében is elérte, hogy csak katolikusok betelepődését engedélyeztette a földesurakkal. A bécsi körök célkitűzéseit itt is megkönnyítette, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt kitelepített református magyar jobbágyok visszatelepítését is meg lehetett akadályozni. Így maradt hosszú ideig lakatlanul Fegyvernek, Tiszapüspöki, Tiszavarsány, Szanda, Alcsi, Szentivány és Szolnok egy része is, mért nem volt katolikus betelepülő, reformátusoknak viszont nemcsak a betelepülést, hanem a visszatelepülést sem engedélyezték. 1736-ban Taksony azért szűnt meg községként létezni, mert Szeleczky Márton földesúr elűzte jobbágyait református vallásuk miatt. Az erőszakos katolizálás az egész országra jellemző volt, de a 18. században a törököktől visszafoglalt területeken volt a legnagyobb méretű. A református magyarok egy része belefáradt a zaklatásba, katolizált, és ezzel biztosította maga és családja számára a helyben maradási vagy az elpusztult községekbe való település lehetőségét. A Bácskában és a Bánátban még fokozottabban akadályozták magyarok, elsősorban a reformátusok letelepedését. Tiszaroffon, Tiszaabádon, Tiszafüreden, Tiszaszőlősön, Tiszaszentimrén és Tiszaigaron 2000, a Nagykunságból pedig 3000 magyar kérte áttelepítését a Bácskába, de a helytartótanács csak a kurtanemesként kezelt nagykunságiak áttelepülését engedélyezte. A telepítési adatok azonban arra utalnak, hogy Bécs célja nemcsak a katolikus vallás arányának növelése volt, a hátrányos megkülönböztetés elsősorban nem a protestáns vallás, hanem a Habsburg-ellenesnek minősített magyarok ellen irányult. Ugyanis amíg akadályozták protestáns magyaroknak a Bácskába és a Bánátba való telepítését, a legtermékenyebb dél-alföldi területek közül a Bánátba németeken kívül görögkeleti szerbeket és románokat, a Bácska déli részébe, valamint Békés és Csanád megyébe pedig evangélikus szlovákokat telepítettek. Bécs célja délen a magyarok elszigetelése volt a török kapcsolatoktól. Az újratelepítők neve alapján arra lehet következtetni, hogy a telepes evangélikus szlovákok nagy számban fogadtak maguk közé magyarokat, de a befogadott magyaroknak el kellett fogadniuk a szlovákok meghatározó szerepét, ami rövid idő után beolvadással is járt. A Békéscsabát újratelepítő családok közül több volt a magyar, mint a szlovák nevű, a magyar nevéek száma Szarvason is megközelítette a szlovák nevű telepeseiket, a Duna-Tisza közti Kiskőrös és Dunaegyháza újratelepítői között is igen jelentős volt a magyar nevéek száma. A négy említett alföldi helységben az újratelepítők között kb. egyenlő a magyar és a szlovák eredetű családnevek aránya. A palócföldi szlovák eredetűnek tartott községekben is jelentős számban mutathatók ki magyar nevű újratelepülők.

A református magyar jobbágyoknál még lényegesen rosszabb helyzetben voltak a református papok és tanítók. Az erőszakos katolizálás következtében Pozsonyban 1673 és 1674-ben református lelkészt és tanítót ítétek halálra koholt vádak alapján. Aki lemondott a papi hivatásáról, az megszabadult, de 41 lelkészt, aki túlélte a kínzásokat, gályarabként adták el. Kevés volt a magyar katolikus papok száma is. Ez is oka lehetett annak, hogy egyes magyar falvak végleg vagy átmenetileg szlovákká, románná, dalmáttá váljanak. Néhányat említünk a 18–19. században elszlovákosodott községek közül. Ilyenek a Nyitra környéki Komját, Ürmény, Nagy Emőke, Ghymes-Kosztolány, Felső-Elefánt, Szalakusz, Kis Lapát, Czabaj, Salgó, Újlak, Üreg, a Bars megyei Alsógyőröd, a Hont megyei Dalma, a Kassa környéki Benyék, Bölzse, Bukócz, Buzafalva, Hernádgecse, Hernádgönyü, Hilyó, Kassa-

Béla, Kassa-Újfalu, Királynépe, Koksó-Baksa, Mislóka, Alsó Olcsvár, Rás, Rozgony, Hernádtihany, de a Bárbth által idézett levéltári adatok alapján átmenetileg elszlovákosodott a Kalocsa környéki Miske is, ahová nagyobb részben magyar és kisebb részben szlovák katolikusok települtek, a Kalocsa környéki Bática és Dusnok pedig dalmáttá vált, de az 1881-es, az anyanyelvét első ízben feltüntető népszámlálás szerint Miske és Bática több mint 95%-ban magyar, és Dusnokon is abszolút többségben vannak a magyarok. Egyes elszlávósodott helységeekben elsősorban az apai vagy anyai, vagy mindkét ágon előforduló magyar családnév ébresztette rá a lakosok jelentős részét a magyar származásra. Ennek tudatosításában 1867 után, főleg 1880 és 1914 között a helyi papoknak, tanítóknak, tanároknak is szerepük volt. Ebben az időszakban lett újra magyar többségű az átmenetileg elszlovákosodott Bars megyei Tajnasári, Alsópél, a Hont megyei Csánk és Szántó, a Gömör megyei Jolsva, a Kassa környéki Bocsárd, Hernádgönyü, Pölyi és a Zemplén megyei Kazsó. 1945 után a magyar öntudat jelentős fokozódása észlelhető a korábban túlnyomóan szlovák anyanyelvű Nógrád megyei Lucfalván, a Pest megyei Vácegresen, a Bács-Kiskun megyei Dunaegyházán, valamint a csávolyi, bajaszentistváni és katymári bunyevácok között. Katymáron több Vácitay nevű említette, hogy bár a bunyevác közösséghez sorolják, ő magyarnak tartja magát, magyar volt az őse is, és Váciznak hívták, csak a környezet nevezte el őket „Vácitaynak”. Máshol is gyakori volt, hogy a környezet és a szláv papok „kicsavartak” magyar neveket. így lett Csikérián a Viziből Vizin, Bajaszentistvánon az Andrásiából Andrasity, Baticán a Miklósiból Miklosity, a Jánosiból Jánosity, szlovák nyelvterületen pedig a Szabóból Sabo, a Sebőből Sebo (a Bars megyei Berekalján – régebbi nevén Podluzsány – minden második szlovákot Sebonak hívnak) stb.

Bár románokat nem vizsgáltam, de görgényszentimrei, vaslábi, gyergyóvárhegyi román katonatársaim több mint 80%-ának magyar neve volt (Szócs, Magos, Salamon stb). Mindezek ellenére úgy látom, a családnévek megoszlása nem ad megbízható képet a magyarság fennmaradásának mértékére nézve. A török megszállás elől menekülő magyarok ugyanis nagyrészt nem magyar nyelvterületen telepedtek le, a környezettől részben másik nevet kaphattak. Szlovák hangzású nevek olyan északra újratelepült magyar falvakban is előfordulnak, ahol a levéltári adatok nem utalnak szlovák betelepülésre, nincs adat arra nézve, hogy a községben szlovákul beszéltek volna, vizsgálataim szerint pedig a honfoglaló magyaroknál és a kunoknál gyakori turanid, pamíri és elő-ázsiai típusok nagy arányban mutathatók ki, A szlováknak tartott Lucfalván és Vácegresen 21,6, illetve 32,5%-ban észlelhető a turanid, a pamíri és az elő-ázsiai típus együtt, míg a kelet-balti típus szláv jellegű formái, valamint az északi és cromagnoid típus együtt csak 10,8, illetve 10,4%-ban mutatható ki, a finnugor formák aránya Lucfalván 7,4%, Vácegresen 9,6%, lényegesen nagyobb, mint a 4,6%-os magyar átlag. Lucfalvával kapcsolatban meg kell még jegyeznem azt is, hogy a szlovákoknak tartott törzsökös lakosok között eléggé gyakoriak a német eredetű családnévek is, így lehetséges, hogy az északi és a cromagnoid típusba soroltak részben német beolvadás eredményeként mutathatók ki. Az általam vizsgált bunyevácoknál és sokácoknál a három törzsökös típus előfordulása 35,8, illetve 34,6%, az illírekkel kapcsolatba hozható dinári gyakorisága 25,8, illetve 18,8%, míg a szlávokra jellemző formák nem érik el a magyaroknál kimutatott 3,1%-ot sem. Az utóbbi azért nem meglepő, mert Skerlj vizsgálatai szerint Jugoszlávia középső részében is csak hasonló arányban voltak szláv jellegegyüttesek kimutathatók, viszont ott a dinári változatok előfordulása az 50%-ot is meghaladta. A magyar eredetű családnévek aránya Lucfalván 18%, Vácegresen 48%, de az előbbi községben 14%-ban egyéb, főleg német és latin eredetű nevek is előfordulnak, közöttük a Szartorisz név is, mely a Nógrád megyei magyar nemes családok jegyzékében is szerepel, és a család másik neve Pap volt. Bár a csávolyi és a katymári bunyevácok között is eléggé jelentős számban mutathatók ki magyar családnévek, de a törzsökös magyarokra jellemző típusok aránya lényegesen meghaladja a magyar eredetű családnévek előfordulását.

Mindez még lényegesen fokozottabb mértékben észlelhető a hercegszántói sokácoknál, akiknél a magyar nevek gyakorisága az 1%-ot sem éri el. Fennáll annak lehetősége, hogy a török megszállás második felétől kezdve Magyarországra betelepülő bunyevácok és sokácok vonulásuk során Szlavóniában, Dél-Baranyában és a Bácskában magukba olvasztották a félreeső, erdővel borított vagy mocsaras helyeken fennmaradt magyar őslakosságot, de a gyűjtőnéven dalmátnak is nevezett bunyevácok és sokácok kialakulásában szerepük lehetett az avar korban Dalmáciában letelepedett onogur-bolgároknak, az átmenetileg Bosznia-Hercegovinát is elfoglaló bolgároknak, valamint a bizánciak szolgálatában a Balkánon határőrszolgálatot ellátó besenyőknek és kunoknak. Mindezen felül – hasonlóan, mint a megszállt területek magyarságánál – az ozmán-törökökkel való tartós együttélésnek is voltak biológiai következményei. A környezetünkben élő népek közül azonban talán mégis a szlovákok állnak hozzánk embertani szempontból a legközelebb, mert náluk nemcsak a törzsökös magyarságra jellemző típusok mutathatók ki igen jelentős mértékben, hanem a mai magyar átlagnál lényegesen nagyobb arányban maradtak fenn közöttük a finnugor jellegegyüttesek is. Az embertani vizsgálatok eredményeit alátámasztja Katona Imre közlése, aki szerint mind a Békés megyei, mind a Nyíregyháza környéki szlovákoknál a néprajzi és a folklór gyűjtések adatai szerint jelentős magyar beolvadás feltételezhető. A turanid, pamíri és az elő-ázsiai típus, valamint a kelet-balti típusnak finnugor formái kisebb mértékben az általam vizsgált németeknél is kimutathatók voltak. A magyarok közül a felszabadulás előtt a budapestiek tértek el a legjobban a falusi és mezővárosi magyarságra jellemző embertani képtől, de 1945 után igen jelentős számban kerültek a fővárosba a paraszt származású magyarok, így Budapest mai lakossága is közeledett a vidékiek embertani megoszlásához.

Összefoglalva az eddigi eredményeket, a mai falusi és mezővárosi magyarság szinte teljes egészében, 43,7%-ban tartotta fent a honfoglalók törökös rétegével kapcsolatba hozható turanid, pamíri és elő-ázsiai típus jellegét, és ez részben a korábban a Kárpát-medencébe érkezett közép-ázsiai eredetű népek, a szarmaták, az avarok, az onogurok maradványainak, valamint a honfoglalás után betelepült, hasonló eredetű besenyők, kunok és jászok beolvadásának eredménye lehet. Folyamatos magyar népességeknél a törökös embertani jellegek gyakorisága még nagyobb mértékű, jobbágy és kurtanemes eredetű községekben e téren megegyező az embertani kép. Az ugor réteg a honfoglalás után nem kapott utánpótlást, így az uráli típus aránya igen jelentősen csökkent, a 4,7%-ot kitevő finnugor jellegegyüttesekből 4,6% a keleti finn népekhez áll közel. Bár a szláv formák 3,1%-os előfordulása kevésnek tűnhet, de Tretyakov szerint a honfoglaláskori szlávnak tartott népek nem voltak tiszta szlávok, és ezzel összhangban van, hogy W. Kocka, lengyel antropológus, 10. század körüli szlováknak tartott koponyákon csak 32%-ban határozta meg az északi és a cromagnoid típust együtt, 21%-ban mutatta ki a turano-lapponoidnak nevezett összevont jellegegyüttest. Kelemen András matematikai-statisztikai számításokkal bizonyította, a magyarság az embertani méretek szempontjából egységes tömböt alkot, a környező népek többségétől jól elkülönül, és az adatok azon erdélyi román községek vonatkozásában közelednek a magyarokhoz, melyekben több évszázados magyar-román együttélés és keveredés mutatható ki. Időközben szintén a Penrose-módszerrel az is igazolható volt, hogy az általam vizsgált szlovákok, bunyevácok és sokácok hasonló mértékben állnak közel a magyarokhoz, mint az egyes magyar néprajzi csoportok egymáshoz. Igen jelentős adatnak látszik, hogy nemcsak a magyar falusi és mezővárosi lakosság, hanem a környezetünkben élő szlovákok, bunyevácok és sokácok is elég jól őrzik a törzsökös magyarokkal, ezenkívül a szlovákok a finnugor népekkel azonos embertani formákat is. Az ozmán-török által elpusztított területek benépesítése során a 18. század elején még a magyarság többségét képező reformátusokkal szemben hátrányos megkülönböztetés érvényesült, ezért egy részük katolizált, de mert az evangélikus szlovák

eredetűnek tartott helységek jelentős részében az újratelepítők között kb. annyi a magyar, mint a szlovák családnév, feltételezhető, hogy a magyarok egy része – valószínűleg zömmel a leghátrányosabb helyzetben levő reformátusok – csatlakozott az evangélikus szlovák telepésekhez, és így biztosította a maga és családja számára a megélhetés lehetőségét. Ez azzal járt, hogy el kellett fogadniuk a szlovákok meghatározó szerepét. Katolikus magyarok és szlovákok együttes településére nézve is vannak adatok, s bár tudunk olyan községekről is, melyeket a telepések többségének magyar neve ellenére a hivatalos iratok szlovákként említenek, de az eredetileg kétnyelvű katolikus községek többségében az 1881-es népszámlálás során a lakosság szinte kivétel nélkül már magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Az átmeneti vagy végleges elszlovákosodást elősegítette, hogy a telepes magyarok egy része a török korban szlovák környezetben élt és kétnyelvűvé vált. Egyelőre nem dönthető el, hogy a török megszállás második felétől kezdve Dalmácia és Bosznia felől Dél-Magyarországra települő bunyevácok és sokácok Szlavónia, Bácska és Dél-Baranya területén magukba olvasztották-e az erdős és mocsaras vidékeken fennmaradt magyarokat, vagy pedig őseik a Dalmáciába az avar korban betelepülő onogurokkal, a Bosznia-Hercegovinát is időlegesen megszálló bolgárokkal és bizánci szolgálatban a Balkánon határőrszolgálatot ellátó besenyőkkel, kunokkal keveredtek-e, és ennek következtében mutatható ki közöttük jelentős számban a turanid, az elő-ázsiai és a pamíri típus. Vélin István, hercegszántói sokác helytörténész, a nagyközepes termetű, erős alkatú, rövid fejfelzúzó, széles arcú, egyenes orrú, barna hajú és szemű jellegegyüttest – melyet én a turanid típus alföldi változatával azonosítottam az első világháború előtt megjelent monográfiák szövege és képei alapján – tartja az eredeti sokác típusnak, és szerinte a magas termetű, szikár alkatú, keskeny arcú, nagy és domború orrú dinári típus csak a bosnyákokkal való keveredés folytán lett a sokácoknál gyakori. Hasonló állásfoglalás olvasható a Borovszky-monográfia Bács-Bodrog megyei kötetében is. Bár levéltári és anyakönyvi adatok alapján is kimutathatók magyar nevű családok a 17–18. században a környezetünkben élő népeknél, de az embertani vizsgálatok eredményei szerint lényegesen nagyobb arányban észlelhetők elsősorban a szlovákok, bunyevácok és sokácok között a honfoglaló magyaroknál gyakori típusok, mint ahogy az a családnevek alapján várható lenne.

Függelék

Budapest és az ipari központok embertani összetételére nézve csak becslésekre vagyunk utalva, ugyanis etnikai embertani vizsgálatok csak több generáción keresztül együtt élő népességek esetében végezhetőek el, viszont az ipari központok és főleg Budapest lakossága a 19. század utolsó harmadától kezdve folyamatosan töltődik fel bevándorlókkal. Az is hozzájárul az embertani különbségek fokozódásához, hogy míg a falvakban és a mezővárosokban a magyarok elsősorban szlovákokkal, bunyevácokkal és horvátokkal házasodtak össze, addig Budapesten és a dunántúli ipari központok jelentős részében a német származásúakkal való keveredésnek volt leginkább meghatározó szerepe. Hutterer Miklós szerint a hazai német polgárság a hazai köznemességben találta meg természetes szövetségését, az 1848-as szabadságharc mellé állva a magyar nemzeti fejlődést választotta, és magyarrá vált. A szabadságharc lelkes hívei voltak, és szintén elmagyarosodtak az eredetileg többnyire németajkú zsidó vallásúak is, akik túlnyomó része Kelet-Lengyelországból és Ukrajnából vándorolt be, és nagyrészt olyan családokból származott, amelyek alaprétegét a kazár eredetű zsidó vallásúak képezték, és akikre Németországból kivándorló zsidók telepedtek rá, Egyes adatok, pl. az Aszód környéki volt zsidó község (ma Vácegres) neve, is arra utalnak, hogy a honfoglalás előtt a magyarsághoz csatlakozott kabarok között is lehettek zsidó vallásúak. Visszatérve Budapest és egyes, nagyrészt szintén

német alaplakosságú ipari központok népességének további alakulására, a kiegyezés után jelentős számban telepedtek ezekbe köznemes és elszegényedett középnyemes magyar családok, majd a nagyarányú ipari fejlődés folytán egész Európából, de elsősorban németek lakta területekről szakmunkások és műszaki értelmiségiek, valamint a történeti Magyarország különböző vidékeiről magyarok és szinte minden nemzetiségből a fővárosba és az ipari központokba érkező szegényparasztok, akik segédmunkásokká, betanított munkásokká lettek, de pl. a budapesti építkezések román segédmunkásai szinte kivétel nélkül visszatértek Erdélybe. Az első világháború után Magyarország lakossága 90%-ban magyar anyanyelvű volt, így a falusi bevándorlók túlnyomó többsége is magyar volt, és a vidéki magyarok aránya Budapesten és a dunántúli ipari központokban a felszabadulás után tovább emelkedett, mert a nemzetiségi lakosságnak korábban kétharmadát kitevő németek kb. fele részét kitelepítették az országból.

A történészek részéről felmerült az az igény, hogy Budapest és az ipari városok bevonása után az egész hazai magyarság embertani összetételére nézve kapjanak betekintést. Nagyrészt Bartucz becsléseire támaszkodva kísérlek meg ehhez támpontot nyújtani az alábbi helységek figyelembevétel után: Budapest (a csatolt külvárosokkal), Pécs, Komló, Dorog, Tatabánya (a csatolt községekkel), Ajka, Sopron, ezeknek 1910-ben 996.000 magyar anyanyelvű lakosuk volt. Feltételezve azt, hogy az első világháború végétől kezdve a fenti városokba bevándoroltak tipológiai összetétele megegyező a mai falusi és mezővárosi magyarok átlagával, a falusi és mezővárosi eredményeket 90%-nak tekintem, és ezekhez hozzáveszem 10%-os arányban Budapest és a hat ipari központ magyar alaplakosságát (a 10.315.000 fős hazai lakosságból 96,6%, azaz 9.959.460 a magyarok száma, Budapesten és a hat ipari központban 1910-ben magyar anyanyelvű volt 995.600, tehát szinte pontosan 10%-a a mai hazai magyarságnak). A Bartucz által 1938-ban rekonstruált, társadalmi rétegekre lebontott embertani kép alapján elvégzett becslés főbb eredményei:

1. A törökös réteggel kapcsolatba hozható típusok aránya a fővárosban és az ipari központokban jelentősen kisebb, így a vidéki 43,7%-os gyakoriság helyett becsült országos magyar átlag 41,0-re csökken.

2. A finnugor réteg jellegegyüttese a vidéki 4,7%-hoz képest csak 4,6%-ra csökkennek (vizsgálataim szerint a hazánkba települt szlovákoknál a finnugor formák aránya a magyar átlaghoz képest nagyobb).

3. Az ősi szlávnak tekinthető jellegegyüttesek (a kelet-balti, északi és cromagnoid típusba soroltak fele része) aránya a vidéki 3,1%-ról 3,3%-ra emelkedik.

4. A germán formák (az északi és cromagnoid fele része) előfordulása a vidéki 0,5%-ról 0,7%-ra növekszik.

A budapesti és a dunántúli ipari központok magyar alaplakosságánál az alpi és az északi típus ötszörös, a cromagnoid típusal kapcsolatban kétszeres arányát vettem figyelembe a vidéki átlaghoz képest, a dinári és a kelet-balti típus gyakoriságát a vidéki átlaggal megegyezőnek vettem. A Bartucz által megadott leírástól csak a dinári típus esetében tértem el, mert míg Bartucz szerint e típus előfordulása a városokban csökken, viszont én azt észleltem, hogy német eredetű vidéki népességeknél az alpi típus gyakoriságát a dinári megközelíti, s mert Budapest és az említett dunántúli ipari központok alaplakosságának magyarságánál elsősorban német keveredéssel kell számolnunk, a dinári típus nagyvárosi arányát nem csökkentettem.⁴⁸

⁴⁸ A típusok képi megjelenítését lásd Henkey későbbi előadásában: Mátyus Gyula beszélgetése Dr. Henkey Gyula antropológussal. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 24. évfolyam 2. szám. 2009. ISSN 2297-7538 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/acta_hist_01445_2009_2_007.pdf. – A szerk.